

URZĄD KONSERWATORSKI A ZABYTEK, CZYLI WPLYWIE URZĘDU NA PRZYGOTOWANIE I REALIZACJĘ PRAC KONSERWATORSKICH

*Conservation Office and monument, that is, the influence of the office on
the preparation and implementation of conservation works*

*Małgorzata Korpała**

SUMMARY: Under the Act of 23 July, 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments, employees of historic preservation offices supervise works carried out to historic monuments and sites as well as determine their scope. The scope of works depends on the form of legal protection and it is conditional on the decision pertaining to legal protection, i.e. listing a property or site in the register or municipal/communal record of historic monuments and sites; providing area-wide protection: defining historic preservation area in a local zoning plan. Members of staff of historic preservation offices are responsible for assessing documents pertaining to renovation, restoration, and conservation works carried out to monuments and sites as well as make administrative

decisions on all actions, regardless of the level on which they are taken: issuing conservation guidelines, permits for conducting research on historic monuments and sites, making decisions on commencing conservation works, supervising the works until their completion. Quality of works carried out to historic monuments and sites depends on individual experience and skills that the members of staff of historic preservation offices demonstrate. The higher the rank of a monument or site, the heavier responsibility historic preservation offices shoulder.

KEY WORDS: conservation works, conservation research, historic preservation office.

Obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego i uwzględnienie jego potrzeb spoczywa zarówno na organach władz państwowych (w tym na urzędach konserwatorskich działających w terenie), jak i na obywatelach¹. Jednakże w ostatnim czasie można zauważyć coraz większą komercjalizację zabytków, co sprawiło, że urzędy konserwatorskie stały się strażnikami wartości zabytków jako dziedzictwa kulturowego. Podejmowanie wszelkiej ingerencji wobec zabytków jest nadzorowane przez urzędy konserwatorskie, których zadaniem jest zapewnienie możliwie najlepszej ich ochrony, gdyż skutki „źle przeprowadzonych prac są nieodwracalne i na zawsze pozbawiają zabytek pełni jego wartości”². Urzędy konserwatorskie chroniąc zabytki przed nieodwracalnymi zmianami działają w interesie społeczności, często są jednak postrzegane jako instytucja, która w postępowaniu administracyjnym jest nadmiernie wymagająca i restrykcyjna wobec właścicieli zabytków.³

Na podstawie uprawnień wynikających z ustawy o ochronie zabytków urzędy konserwatorskie obligują właścicieli do rzetelnego przygotowania procesu prac konserwatorskich i czuwa nad jego

* PhD Małgorzata Korpała
<https://orcid.org/0000-0002-7784-7264>

¹ Patrz *Rekomendacja UNESCO z Nairobi w 1976 r.*

² Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego, 2004, s. 17.

³ K. Zalańska, *Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce*, Warszawa 2010, s. 189.

prawidłowym przebiegiem. Urząd ma zagwarantowaną rolę arbitra, który ocenia pod względem merytorycznym i podejmuje decyzje administracyjne na każdym etapie prac konserwatorskich od wydawania wytycznych, pozwoleń i decyzji przed rozpoczęciem prac, poprzez kontrolę w trakcie prowadzenia prac, aż po odbiór prac po zakończeniu. Należy jednak podkreślić, że zakres ingerencji w zabytek zależy przede wszystkim od formy prawnej ochrony, którą jest on objęty.

Urząd konserwatorski, a rozpoznanie zabytku

Pierwszym etapem przed rozpoczęciem jakichkolwiek działań jest dobre rozpoznanie potrzeb zabytku, czyli przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych, których wyniki mają istotny wpływ na dalsze postępowanie, w tym przede wszystkim szczegółowe ustalenie zakresu ingerencji.

Badania konserwatorskie wykonuje się we wszystkich zabytkach wpisanych do rejestru⁴, a w odniesieniu do obiektów architektonicznych, czyli zabytków nieruchomych przeprowadza się także studia dotyczące ich otoczenia⁵. Analizy takie wykonuje się również w innych zabytkach nieruchomych chronionych przez wpis do gminnej ewidencji zabytków⁶. Zgodnie z zapisami ustawy wojewódzki konserwator zabytków wydaje pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich⁷. Pozwolenie takie wydawane na wniosek inwestora (osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku⁸, lub też na wniosek badacza – osób fizycznych lub jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić badania⁹.

Rolą urzędu konserwatorskiego jest zapewnienie właściwego poziomu merytorycznego działań podejmowanych wobec zabytków. W związku z tym badania zabytków mogą prowadzić osoby legitymujące się odpowiednimi kwalifikacjami i uprawnieniami¹⁰. Wykonawcami badań konserwatorskich mogą być więc osoby, które ukończyły wyższe studia na kierunku konserwacja i restauracja dzieł sztuki lub wyższych studiów w zakresie konserwacji zabytków, a wykonawcami badań architektonicznych czy archeologicznych osoby, które ukończyły studia w tym zakresie oraz odbyły praktykę zawodową dotyczącą badań zabytków. Takie wymogi mają gwarantować, że wszystkie analizy są przeprowadzone rzetelnie i w sposób fachowy, a uzyskane wyniki pozwalają na prawidłowe sformułowanie wniosków zmierzających do podjęcia działań chroniących substancję zabytkową.

Dobre rozpoznanie potrzeb zabytku przed przystąpieniem do wykonania projektu konserwatorskiego jest podstawą do podejmowania ważnych decyzji wpływających zarówno na ogólny wygląd i estetykę obiektu jak np. na kompozycję kolorystyczną elewacji dawnej architektury. Te decyzje to przede wszystkim ustalenie programu prac i zakresu ingerencji. Dlatego studia i analizy zwane

⁴ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., Dz. U. Nr 162 z 2003, art. 36 ust. 1 pkt. 3.

⁵ Dz. U. Nr 75 z 2010, art. 1 ust. 4 pkt. 1.

⁶ Dz. U. Nr 75 z 2010, art. 1 ust. 4 pkt. 2.

⁷ Ustawa o ochronie zabytków..., Dz. U. Nr 162 z 2003 r. art. 36 ust. 1.

⁸ Ibidem, Dz. U. Nr 162 z 2003 r. art. 36 ust. 6.

⁹ Ibidem, Dz. U. Nr 162 z 2003 r. art. 36 ust. 7.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 27 lipca 2011, Dz. U. Nr 165, poz. 987, §3.1 oraz §22.1.

badaniami konserwatorskimi są istotnym etapem przygotowania prac konserwatorskich zabytku i w zasadniczy sposób wpływają na jego przyszłą wartość jako dokumentu historii. Nie ma jednak obowiązujących szczegółowych wymogów odnośnie sposobu i zakresu badań zabytków nieruchomych. Podobne dokumenty zostały sformułowane tylko dla zabytków ruchomych oraz zabytków archeologicznych¹¹. W ustawie o ochronie zabytków określony jest jedynie cel podejmowanych badań: rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie materiałów oraz technologii, a także określenie stanu zachowania i opracowanie diagnozy, projektu i programu prac.¹²

Dobre przykłady studiów zabytków autorstwa wybitnych badaczy, uznawanych dziś za autorytety powstawały od lat 60. XX wieku. Szczegółowe wytyczne i instrukcje postępowania diagnostycznego opracowane zostało przez Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (P.P. PKZ)¹³. Należy je uznać za przykłady tzw. „dobrej praktyki” i nawet jeśli ocenia się je jako wzorcowe, to nigdy nie stały się one obowiązujące, a tym samym obecni badacze nie muszą ich znać ani wykorzystywać.

Jak urząd konserwatorski może ocenić czy opracowanie badawcze jest rzetelne i niesie prawidłowo sformułowane wnioski? Zadanie to spoczywa głównie na pracowniku urzędu, który weryfikuje je w oparciu o własne doświadczenie. Za każdym razem wymaga to wnikliwej analizy i prześledzenia metodyki wykonanych badań i uzyskanych wyników, a następnie skonfrontowania ich z osobistym doświadczeniem oraz wiedzą pracownika urzędu konserwatorskiego. Brak szczegółowych ustaleń w odniesieniu do badań konserwatorskich oraz badań architektonicznych w zabytkach nieruchomych sprawia, że powstające opracowania są bardzo zróżnicowane pod względem merytorycznym. W jednych opracowaniach bardziej rozbudowana jest analiza stanu zachowania, a w innych dokumentacja odkrywek i stratygrafii warstw chronologicznych. Jeśli opracowanie jest zbyt ogólne lub niekompletne, urzędnik może oczekiwać wykonania ponownych badań lub ich weryfikacji przed uzgodnieniem bądź zatwierdzeniem projektu architektoniczno-konserwatorskiego. Urząd konserwatorski może wymagać dokonania uzupełnień i uściślenia wniosków. Nie można jednak bezpośrednio porównać wykonanych analiz do „lepszych” opracowań, gdyż każde opracowanie badawcze może być nieco inaczej skonstruowane i zawierać indywidualny sposób prezentacji metody badań czy sposób formułowania wniosków.

Pracownicy urzędów konserwatorskich uważają, że brak im „narzędzi” by wymagać odpowiedniej jakości badań. Dotyczy to szczególnie przypadków, kiedy opracowanie jest ogólne lub zawiera błędnie sformułowane wnioski czy postulaty. Takim bardzo praktycznym „narzędziem” mógłby stać się oficjalnie przyjęty standard postępowania diagnostycznego w zabytkach nieruchomych. Musiałby on jednak zostać najpierw opracowany przez naukowe środowisko konserwatorskie, które nie jest tym zainteresowane i podkreśla, że unikalny, zindywidualizowany charakter zabytków architektury to uniemożliwia. Być może wynika to z braku porozumienia między poszczególnymi ośrodkami,

¹¹ Patrz odnośnik w ustawie art. 37 ust. 1 pkt. 5, oraz Załączniki do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. Dz. U. Nr 165, poz. 987: I. Standardy dokumentacji prac konserwatorskich i prac restauratorskich, prowadzonych przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków; II. Standardy dokumentacji badań archeologicznych.

¹² Dz. U. Nr 162 z 2003 r. art. 3 ust. 9.

¹³ *Instrukcja prowadzenia badań architektonicznych w P.P. PKZ*, Warszawa 1980.

z których każdy forsuje własną tradycję i nie jest skłonny do jej porzucenia)¹⁴. Sprzeciw wielu środowisk budzi także praktyka wypełniania gotowych schematów – formularzy diagnostycznych wymaganych przez administrację konserwatorską. Impas ten można porównać do trwających około dwudziestu lat działań nad wypracowaniem ujednoliconego standardu dokumentowania prac konserwatorskich i restauratorskich zabytków ruchomych¹⁵. Gdyby nie odgórna inicjatywa Ośrodka Dokumentacji Zabytków proces ten zapewne do dziś nie zostałby zakończony sukcesem.

Rozwiązaniem problemu prawidłowej diagnostyki zabytków i znaczącym usprawnieniem działalności urzędu konserwatorskiego mogłoby być przyjęcie, że badania konserwatorskie winny być częścią przedkładanego do urzędowego zatwierdzenia projektu architektoniczno-konserwatorskiego. Takie rozwiązanie jest stosowane przez urzędy konserwatorskie w niektórych województwach, ale nie ma w tym zakresie ścisłych wymogów prawnych. Można powiedzieć, że jest to raczej wypracowana „dobra praktyka” prezentowana inwestorom. Połączenie diagnostyki zabytku z projektem daje możliwość podjęcia współpracy konserwatora-badacza z architektem, co prowadzi do pełniejszego poznania zabytku i wyeksponowania jego najbardziej wartościowych elementów. Uzyskane wyniki prowadzą do wysuwania wniosków i postulatów konserwatorskich, które są podejmowane w projekcie architektonicznym.

Stopień ingerencji w zabytek a działalność urzędów konserwatorskich

Kluczem do skutecznej ochrony zabytków jest sprecyzowanie jaki stopień ingerencji konserwatorskiej pozwala pogodzić zachowanie wartości historycznych obiektów ze współczesnymi potrzebami użytkowymi.¹⁶

Już w okresie dwudziestolecia międzywojennego środowisko konserwatorskie zdawało sobie sprawę, że konieczne jest dążenie do waloryzacji zasobów zabytków, tak by poprzez tworzenie inwentarzy zabytków ustalić ich zasób¹⁷. Natomiast po II wojnie światowej, gdy potrzeby zniszczonych zabytków wielokrotnie przekraczały możliwości ich konserwacji wprowadzono ich klasyfikację, która różnicowała je pod względem wartości zabytkowej. Z czasem wycofano się z tego uznając, że uwaga wszystkich koncentruje się tylko na zabytkach uznawanych za najcenniejsze ze szkodą dla pozostałych zabytków.

Analizy i rozpoznanie zabytków wykonywane według zaleceń urzędu konserwatorskiego mają zgodnie z zapisem ustawy służyć przede wszystkim celom praktycznym a nie naukowym. Badania zabytków mają nie tylko „doprowadzić do opracowania syntetycznego obrazu dziejów sztuki w Polsce”¹⁸,

¹⁴ Porównaj: J. Tajchman, *Konserwacja zabytków architektury – uwagi o metodzie*, „Ochrona Zabytków”, 1995, nr 2, s. 150–159; B. Rouba, *Projektowanie konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków”, 2008, nr 1, s. 57–78; M. Brykowska, *Badania historyczno-architektoniczne do prac konserwatorskich* [i] *Badania architektoniczne. Historia i perspektywy rozwoju*, red. M. Arszyński, M. Prarat, U. Schaaf, B. Zimnowoda-Krajewska, Toruń 2015 (por. inne prace w tym tomie).

¹⁵ *Wstęp do Schematu dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich* opr. B. Rouba, Toruń 1999

¹⁶ J. Lewicki, *Między waloryzacją a klasyfikacją, czyli o skutecznej ochronie zabytków w Polsce*, [i] *Ochrona wartości w procesie adaptacji zabytków*, red. B. Szmygin, Lublin-Warszawa 2011, s. 171.

¹⁷ Porównaj: „*Ochrona Zabytków Sztuki*”, red. J. Remer, Warszawa 1930–1931, cz. 2 z. 1–4.

¹⁸ *Ibidem*, s. 173.

ale mają wymiar praktyczny „związany z wykonywaniem czynności administracyjno-ochronnych w stosunku do zabytków”.¹⁹ Wszystkie podejmowane studia i analizy powinny być zatem bezpośrednio powiązane z projektem prac, które są w nim planowane. Aspekt poznawczy opracowań badawczych, ma służyć prawidłowemu rozpoznaniu potrzeb zabytku i możliwości podejmowania działań konserwatorskich (remontowych, budowlanych, modernizacyjnych). Natomiast aspekt praktyczny wpływający z badań zabytku jest ściśle związany z realizacją zaplanowanego przez inwestora procesu inwestycyjnego, podejmowanego w celu modernizacji zabytku i poprawy jego dotychczasowej funkcjonalności lub całkowitej rewitalizacji i nadania mu nowej funkcji użytkowej.

Ustawa o ochronie zabytków wskazuje konieczność przeprowadzenia badań konserwatorskich tylko wobec zabytków wpisanych do rejestru, czyli uznanych za najcenniejsze. Konieczne jest ustalenie, jakie ma być postępowanie wobec zabytków, które są objęte innymi formami ochrony prawnej oraz wobec obiektów nie będących dotąd przedmiotem ochrony. W tym wypadku należy a priori stwierdzić jaka jest ich wartość nie została wcześniej sprecyzowana.

W dzisiejszych czasach zmieniły się uwarunkowania dotyczące zarówno rozpoznania zasobu zabytkowego jak i pojedynczych zabytków. Nie ulega wątpliwości, że warto poszerzać dotychczasowy stan wiedzy o konkretnych zabytkach, niemniej liczba opracowań i publikacji ogólnych jak i monograficznych z zakresu historii architektury i sztuki jest bardzo duża. Nie mogą to być tylko studia i analizy podejmowane tylko dla samych badań rozumianych jako tzw. badania podstawowe. Błędem jest wykonywanie takiego samego zakresu badań wobec zabytków zróżnicowanych nie tylko pod względem funkcji czy konstrukcji, ale przede wszystkim pod względem ochrony prawnej. Urzędy nie mogą dążyć do analizowania wszystkiego w zabytkach znajdujących się poza rejestrem tylko dlatego, by nie popełnić jakiegoś zaniedbania, czy przeoczyć wartości, których wcześniej nie dostrzeżono.

Zalecenia konserwatorskie i projekt konserwatorski a ochrona zabytku

Generalnie należy przyjąć, że im dokładniejsze rozpoznanie zabytku, a więc skrupulatniej przeprowadzona diagnostyka, tym lepiej można go ochronić zachowując elementy, które stanowią o jego wartości. Nawet jeśli dawna architektura nie prezentuje wybitnych wartości architektoniczno-artystycznych (np. brak detalu architektonicznego na elewacji), po nieprzemyślanej i zbyt daleko idącej modernizacji staje się ona ahistoryczna, bezstylowa i traci dotychczasowe wartości estetyczne. Przeprowadzenie analiz zabytku przed podjęciem ingerencyjnych prac daje gwarancję przygotowania prawidłowego projektu, który będzie chronił historyczne elementy budynku. Dzieje tak się o ile wyniki studiów i analiz konserwatorskich zostaną wykorzystane w przygotowaniu projektu konserwatorskiego. Rodzi się jednak pytanie, w jakim stopniu wyniki badań konserwatorskich są respektowane i uwzględniane w programach prac konserwatorskich oraz w projekcie budowlano-konserwatorskim? Nie tyle więc same badania, co głównie projekt zatwierdzony przez urząd konserwatorski, a później sposób jego realizacji także nadzorowany przez urząd konserwatorski determinuje czy w efekcie podjętych działań zabytek straci swoje historyczne wartości. Zakres proponowanych zmian zawarty w projekcie jest wypadkową wielu czynników. Najważniejsze z nich to potrzeby użytkowe wynikające z koncepcji właściciela-inwestora, a także uwarunkowania stanu technicznego oraz prawnej formy ochrony

¹⁹ Ibidem, s. 173.

zabytku. To one wpływają na zakres proponowanych w projekcie przekształceń i przemian istniejącego budynku.

Inwestor jest zobligowany uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zakres zamierzonych prac w zabytkach architektury. Może przy tym uzyskać zalecenia konserwatorskie, które mają służyć ochronie substancji zabytkowej. Zostało to sformalizowane prawnie dopiero w 2003 roku, ale wcześniej konserwatorzy wydawali tzw. wytyczne konserwatorskie. Zalecenia konserwatorskie są wskazówką czy też swoistym drogowskazem dla architekta, inwestora i wykonawcy, odnoszącą się to tego co jest wartościowe i co należy zachować²⁰. W zaleceniach wydanych przez urząd konserwatorski jest sprecyzowany sposób korzystania z zabytku, zakres dopuszczalnych zmian, a także rodzaj zabezpieczeń i zakres podjętych działań konserwatorskich. Pod względem prawnym wydanie zaleceń ma dla inwestora wartość „przrzeczenia publicznego” polegającego na umożliwieniu lub ułatwieniu podjęcia działań przygotowawczych do realizacji zamierzonej inwestycji, a więc uchronienia inwestora przed ponoszeniem nakładów na projekt, który nie miałby szans na wykonanie²¹. Urzędy konserwatorskie nie zawsze dysponują wystarczającą wiedzą o obiektach na obszarach wpisanych do rejestru zabytków. Jeśli jej brak, wówczas wydanie zaleceń konserwatorskich powinno zostać poprzedzone analizami urbanistycznymi i przestrzennymi – nie tylko opisowymi, ale także graficznymi²².

Na kształt projektu ma również wpływ opinia urzędu konserwatorskiego, który zatwierdza (w przypadku zabytków znajdujących się w rejestrze), czy też uzgadnia projekt (w odniesieniu do zabytków chronionych wpisem do ewidencji). Bez spełnienia tego wymogu administracyjnego niemożliwe jest uzyskanie pozwolenia budowlanego, które umożliwia faktyczne rozpoczęcie działań budowlano-konserwatorskich w zabytku. Można więc uznać, że także na etapie projektu urząd konserwatorski ma wpływ na to jak będzie w przyszłości wyglądał zabytek. Akceptacja projektu w formie wydania pozwolenia lub uzgodnienia – determinuje to jaki będzie zakres ingerencji, a tym samym czy wartość historyczna budynku zostanie zachowana oraz czy też wprowadzone zmiany spowodują utratę cech charakterystycznych dawnej architektury. Rolą urzędu konserwatorskiego jest więc wyznaczenie granicy kompromisu, aby ochronić zabytek przed nieodwracalnymi zubożeniem jego wartości.

Ranga zabytku, a formy jego ochrony

W zabytkach architektury o szczególnej wartości historycznej lub artystycznej wszystkie studia i analizy są prowadzone interdyscyplinarnie i na szeroką skalę. Często przed rozpoczęciem prac najpierw nawet przez kilka lat wykonuje się drobiazgowo analizy służące szczegółowemu rozpoznaniu wszystkich nawarstwień oraz ich waloryzacji. Analizuje się nie tylko zabytek architektury, ale także jego bezpośrednie otoczenie.

W przypadku zabytków nieruchomości chronionych przez wpis do ewidencji gminnej zwykle przedmiotem rozpoznania i badań konserwatorskich jest wyłącznie elewacja budynku. Analiza obejmuje kolorystykę elewacji (ściany, elementy detalu architektonicznego, stolarka okienna) oraz ustalenie stanu technicznego (izolacja pozioma, stan więźby i pokrycia dachowego oraz systemu

²⁰ P. Filipowicz, *Rola zaleceń konserwatorskich w procesie inwestycyjnym realizowanym w obiekcie zabytkowym w świetle oczekiwań projektanta i inwestora*, „Kurier Konserwatorski”, 2010, nr 6, s. 5.

²¹ *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: komentarz*, red. M. Cherka, Warszawa 2010, s. 138.

²² M. Gmiter, *Przewodnik po procesie inwestycyjnym w obiektach zabytkowych*, Wrocław 2013, s. 130.

odprowadzania wód opadowych). Przedmiotem analiz są wszystkie zabytki znajdujące się także poza ewidencją zabytków. Często są to budynki o bardzo oszczędnym detalu architektonicznym, a tym samym z pozoru mało wartościowe. Zwykle ich największą wartość stanowią oryginalna, historyczna materia zabytkowa, o wartości dokumentu historycznego, a także fakt, że takie budynki wznoszono jako rozwiązania typowe dla swoich czasów. Zakres rozpoznania takich budynków znajdujących się w strefie ochrony konserwatorskiej, ustala się, kiedy ma nastąpić adaptacja budynku do nowej funkcji. Największą grupę stanowią w tym przypadku zabytkowe kamienice w historycznych centrach miast. Zachowanie historycznego wyglądu elewacji pojedynczych budynków wpływa na odbiór widoku pierzei ulicy. Dlatego też badania konserwatorskie zostają przeprowadzone w celu ustalenia historycznej kolorystyki elewacji oraz stolarki okiennej i drzwiowej, która ma być odtworzona podczas remontu.

Na terenie strefy ochrony konserwatorskiej ustanowionej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego rozpoznanie zabytku jest wymagane, jeśli inwestor zamierza zmienić dotychczasową funkcję obiektu²³. Daje to szansę na podjęcie diagnostyki w budynkach historycznych znajdujących się w strefie. Ochroną są objęte wówczas bryła oraz elewacje budynków i tylko te fragmenty poddaje się badaniom konserwatorskim. Wymienione wymogi mają podstawę prawną zarówno w Ustawie o ochronie zabytków, jak i Prawie budowlanym²⁴. Im wyższa ranga zabytku tym większa odpowiedzialność za jego ochronę spoczywa na urzędach. Wsparciem dla urzędników są rzeczoznawcy powoływani przez Ministra, których opinia jest ważnym głosem podczas podejmowania wiążących decyzji.

W obawie przed zniszczeniem coraz więcej zabytków jest wpisywanych do gminnej ewidencji lub chronionych ustanowieniem strefy ochrony konserwatorskiej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Warto podkreślić, że stanowią one najliczniejszą grupę zabytków, których ochrona stanowi największe wyzwanie dla urzędów konserwatorskich. W tej grupie zabytków podczas remontów, modernizacji i adaptacji do nowych funkcji dokonywane są największe przekształcenia i zmiany, które powodują „poważne szkody w dziedzictwie historycznym ze względu na dokonywane rozbiórki (...) oraz niewłaściwe i nierozważne prace rekonstrukcyjne”²⁵. Hasła takie jak „zrównoważony rozwój” odzwierciedlają społeczne przyzwolenie na coraz większą komercjalizację zabytków²⁶. Zmiany te są nie tylko akceptowane przez społeczeństwo, ale uznawane za właściwe i pożądane. Dlatego w tym wypadku szczególną rolę odgrywają urzędy konserwatorskie.

Warto podkreślić, że najważniejszym wnioskiem wypływającym z podejmowanych analiz dawnej architektury, jak i analizy projektów zatwierdzanych przez urzędy konserwatorskie winno być przyznanie, że zabytki nie mogą być dowolnie przekształcane, gdyż prowadzi to do nieodwracalnego zubożenia ich wartości historycznej i architektonicznej. Strażnikiem tych zmian musi pozostać urząd konserwatorski posiadający podstawę prawną dla stawianych wymagań i dla prowadzonej na bieżąco działalności.

²³ M. Gmiter, *Przewodnik po procesie inwestycyjnym w obiektach zabytkowych*, Wrocław 2013, s. 96–104.

²⁴ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.

²⁵ K. Zalasińska, *Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce*, Warszawa 2010, s. 101.

²⁶ J. Janczykowski, *Prawna ochrona zabytków – teoria i praktyka. Uwagi wojewódzkiego konserwatora zabytków [w:] Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe, Materiały pokonferencyjne*, red. A. Rottermund, Warszawa 2013, s. 125–140.

Podsumowanie

Zmiany zachodzące w krajobrazie kulturowym są nieuniknione, ale tempo tych zmian i konieczność ocalenia wielu miejsc i zabytków jest zasługą skrupulatnego egzekwowania przez urzędy konserwatorskie ustawowych zobowiązań dotyczących ochrony dziedzictwa na wszystkich etapach ingerencji w zabytkową architekturę. Urząd konserwatorski jest więc strażnikiem wartości zabytkowej na wszystkich etapach prowadzenia prac konserwatorskich – od studiów i analiz, przez zatwierdzanie projektu architektonicznego i konserwatorskiego po samą realizację i zakończenie podejmowanych prac. Dlatego też przedmiot ochrony winien być zdefiniowany na wszystkich etapach przygotowania, zatwierdzania i realizacji projektu w urzędzie konserwatorskim, a podstawę działań urzędu powinny stanowić jasno sprecyzowane podstawy prawne.

Konieczne jest uzależnienie zakresu badań i analiz, a także nadzoru konserwatorskiego przez urząd konserwatorski od rangi zabytku i formy ochrony prawnej. Im większa ranga zabytku i wyższa forma ochrony prawnej (Lista UNESCO, pomnik historii, wpis do rejestru zabytków), tym dokładniejsze powinno być rozpoznanie zabytku przed rozpoczęciem jego remontu i prac konserwatorskich, a zakres nadzoru nad tymi pracami dokładniejszy. Wyższe powinny być także wymogi wobec zakresu i jakości prowadzenia prac budowlanych i konserwatorskich, a zabytek i jego otoczenie powinno podlegać większej ochronie przed przekształceniami. Także służby konserwatorskie winny być wyposażone w narzędzia umożliwiające wydawanie decyzji o zakresie badań i analiz oraz zezwalające na remont i konserwację zabytku, której zakres będzie uzależniony od rangi obiektu i jego formy ochrony prawnej.